

Marcin Mielnik
(Polskie Towarzystwo Historii Techniki, Warszawa)

Charakterystyka dokumentacji władz centralnych i jej komparatystyka w okresie zmian form sprawowania rządów w czasach Księstwa Warszawskiego

Characteristics of central government documentation and its comparative studies in the period of changes in the forms of governance during the Duchy of Warsaw

Keywords: document, office, state system, government, ministry, Duchy of Warsaw.

Annotation: In this work the author discusses the issue of document development that took place in the times of the Duchy of Warsaw. As part of its operation three forms of government were created, which developed three different chanceries and methods of writings producing based on similar principles. The Ruling Commission organized the document system according to the French model, which was introduced first within the ministries and then in the cases. The period of constitutional governance was the most effective among the discussed forms of the chanceries. During the constitutional period the documentation was divided into two series of office books and case files, which were organized in terms of content. The last filing system was created as a result of the operation of the Provisional Highest Council. The system was relatively similarly organized to the previous period, but as a result of functioning there were significant differences in the preparation and management of writings. The author deeply analyzes the arrangement of files, the form of letters and their content. The result of the work is to specify the subject matter related to the production of documentation during the period of the Duchy of Warsaw.

Характеристика документации центральных властей и ее компаратистика в период перемен форм правления в Варшавском княжестве

Ключевые слова: документ, делопроизводство, правление, министерство, Варшавское княжество.

Аннотация: В этой работе автор обсуждает вопрос развития документа, во времена Варшавского княжества. В его системе были созданы три формы правления, которые разработали три различные виды канцелярий и методы производства писем,

основанных на сходных принципах. Правящая комиссия организовала систему документов по французскому образцу, которая была организована сначала в министерствах, а затем в делах. Период конституционного правления оказался наиболее эффективным из обсуждаемых форм канцелярии. В конституционном периоде документация была разделена на две серии: книги канцелярии и дела, которые были организованы с точки зрения содержания. Последняя делопроизводственная система была создана в результате работы Высочайшего Временного Совета. Она была относительно аналогичным образом организована по сравнению с предыдущим периодом, но в результате ее функционирования сформировались значительные различия в подготовке и ведении документов. Автор тщательно анализирует раскладку единиц документации, форму документов и их содержание. Результатом работы является развитие наших знаний о производстве документации в период Варшавского княжества

Wstęp

Księstwo Warszawskie w swojej historii trzykrotnie miało nadaną nową formę rządów. Ustrój państwa, funkcjonowanie administracji, a także zasady sprawowania władzy znajdowały się pod silnym wpływem rozwiązań francuskich¹. W czasie pierwszej wojny polskiej Napoleon powołał Komisję Rządzącą, która pełniła rolę rządu tymczasowego. Miała ona funkcjonować do momentu podpisania z Królem Pruskim traktatów pokojowych. Następstwem zakończenia tej wojny oraz zawartych traktatów tylżyckich 7 i 9 lipca 1807 r. była okrojowana 22 tego samego miesiąca konstytucja. Powoływała do życia Radę Stanu oraz Radę Ministrów stałą wzorowaną na systemie francuskim formę rządu. Działała ona do 1813 r. aż do momentu opanowania Księstwa przez wojska carskie. Władze okupacyjne, chcąc nakłonić Polaków do współpracy 2 marca tego samego roku utworzyły Najwyższą Radę Tymczasową.

Pierwszy wymieniony organ powołany 14 stycznia 1807 r. decyzją Napoleona miał pełnić funkcję rządu tymczasowego. Zorganizowano go w pięć resortów, Dyrektoriatu Wojny, Skarbu, Spraw Wewnętrznych, Policji i Sprawiedliwości. Jej kompetencje zawarto w dekrete *O Zasadach do urzędzenia Komisji Rządzącej i innych władz jej podległych* z 24 stycznia 1807 r.² Określono w nim podstawowe cele, jakie stawiała sobie nowa władza, kompetencje rządu i poszczególnych resortów oraz obowiązki organów niższego szczebla: Izby Administracji Publicznej, Izb Powiatowych Wykonawczych, magistratów miast, Izby Edukacyjnej. Dekret ten stanowił prawne źródło działania Komisji Rządzącej.

W okresie konstytucyjnym podstawę prawną działania Rady Ministrów i Rady Stanu stanowił dekret z 20 kwietnia 1808 r. o organizacji ministerstw³. Zawierał on w

¹ M. Kallas, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, „*Studia Iuridica*” 1970 t. IX, z. 3, s. 9-27; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s.1-14; M. Krzymkowski, *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2011, s. 9-13; J. Goclon, „*Polska na królu pruskim zdobyta*”: ustrój, administracja i sądownictwo doby Komisji Rządzącej w 1807 roku, Wrocław 1999, s. 20-40; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 61-78.

² M. Handelsman, *Organizacja administracji Komisji Rządzącej r. 1807. Wybór tekstów*, Warszawa 1917, s. 10-14.

³ *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego*, t. I, 1807-1808, oprac. W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki,

siedmiu rozdziałach siedemdziesiąt sześć artykułów omawiających ogólną organizację Rady Ministrów oraz organizację i kompetencje poszczególnych resortów. W części pierwszej określono granice kompetencji ministrów, zawarto definicję centralnych organów władzy oraz wskazano jako zasadniczy obowiązek wykonywanie obowiązującego prawa oraz wszystkich rozporządzeń administracji publicznej.

W celu sprawnego funkcjonowania Rady powołano wielu urzędników, których zadaniem było służyć wszechstronną pomocą każdemu członkowi rządu. Osoby te, organizowane w osobnych kancelariach, służyły pod odpowiednim szefem resortu. Na szczególną uwagę zasługiwali, według ustawodawcy, audytorzy i konsyliarze, którzy swoje obowiązki pełnili bezpośrednio przy rządzie. Natomiast inni urzędnicy wykonywali zadania stawiane im przez ministrów, a ci przy pomocy sekretarzy generalnych – kierowników kancelarii – zarządzali ministerstwem. Pomimo zajmowania stanowiska w osobnych biurach pozostawali oni w bliskich kontaktach służbowych.

Trzecią ostatnią formą rządów była Rada Najwyższa Tymczasowa. Powstała w wyniku porażki Cesarza francuskiego w Rosji. W konsekwencji z inicjatywy cara Aleksandra I 13 marca 1813 r. kolejny Rada rozpoczyna swoje działania. Pełniła ona podobne funkcję jak Komisja Rządząca. Składała się z czterech resortów: skarbu, sprawiedliwości, policji i spraw wewnętrznych⁴.

Wspomniane trzy formy władzy funkcjonujące w Księstwie Warszawskim posiadały zupełnie różną organizację, kompetencje oraz reprezentowały inny sposób sprawowania władzy. Należy zatem postawić tezę o istnieniu trzech różnych form kancelarii oraz różnych funkcjonujących systemów dokumentacji, która stała się w niniejszej pracy głównym obiektem badań. W ramach prac rządu i administracji stanowiła ona, podając za innymi autorami, ważny element sprawowania władzy⁵. Na jego podstawie można ocenić jakość podjętych działań. W konsekwencji autor wybrał za cel pracy przedstawienie charakterystyki dokumentacji władz centralnych i jej komparatystyka w okresie zmian form sprawowania rządów oraz zbadanie ewolucji dokumentu jako zachodziła w Księstwie Warszawskim. Jego osiągnięcie pozwoli na przybliżenie obrazu realiów sprawowania rządów w omawianym okresie zarówno w ramach ustroju jak i w zakresie sprawowania władzy. W kręgu zainteresowania znalazły się wszystkie dokumenty wytworzone przez władze centralne i regionalne, które posiadały wartość prawną jak i miały znaczenie wewnątrz urzędowe.

Charakterystyka kancelarii i dokumentu w Księstwie Warszawskim

Akt to masowa nowożytna forma dokumentacji faktów i zdarzeń, która powstaje w kancelarii w toku załatwienia przez urząd, instytucję, czy osobę (fizyczną albo prawną) spraw, zaistniałych w obrocie między ludźmi w społeczeństwie⁶. Działalność

Warszawa 1964, *Dekret dotyczący organizacji ministerstw*, s. 84 – 96.

⁴ J. Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Wrocław 2002, s. 50-68.

⁵ Różnice kancelarii porównaj w: W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji państwowej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867)*, Wrocław 1964, s. 62-64; M. Krzymkowski, *Rada Stanu...*, s. 133-154; A. Górak, W. Kwiatkowski, *Dawne formy dyplomatyczne w kancelariach na ziemiach polskich XIX wieku*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, pod red. Tomasza Jurka, Warszawa 2015, s. 530-534.

⁶ W. Rostocki, *Kancelaria...*, s. 5; Z. Chmielewski, *Pozakancelaryjne uwarunkowania procesu aktotwór-*

merytoryczna instytucji musi towarzyszyć zjawisku jej dokumentowania. Znajduje to szczególne odniesienie do administracji, która musi utrzymywać swoją działalność. Rozwój dokumentacji w omawianym okresie był związany z przemianami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi. Akta zatem to bardzo ważny środek do zarządzania jakimś obszarem. Pisma nie mają znaczenia bez poznania działań jakie miały miejsce wokół ich powstawania stąd wydaje się zasadnym zbadanie i przedstawienie kancelarii, komórki organizacyjnej odpowiedzialnej w największym stopniu za tworzeniem i zarządzaniem dokumentacją.

Katalog przepisów usztywniających skład i kompetencje kancelarii władz centralnych zaczęły się pojawiać już czasach funkcjonowania Komisji Rządzącej. Wtedy powoływano kancelarie poszczególnych resortów. Przykładem takiego dokumentu jest ustanowiony 19 stycznia 1807 r. dekret Komisji Rządzącej w sprawie powołania kancelarii Dyrektoriatu Policji⁷. Przewidziano w nim zatrudnienie dwóch regentów, trzech sekretarzy, dwóch archiwistów, kasjera, protokolisty, sześciu kanallarzystów⁸, trzy *slugi* i stróża. Obowiązki regentów były różne jeden miał prowadzić dziennik *expedycji*, czyli rejestru pism przychodzących i wychodzących, zarówno służbowych, jak i prywatnych, między Dyrektorem Policji a rządem, drugi zaś miał prowadzić dziennik korespondencji wymienianej między Dyrekcją Policji a urzędami departamentowymi. Za obieg korespondencji odpowiedzialni byli sekretarze. Do zadań pierwszego należało sprawowanie opieki nad korespondencją między Dyrektorem, a Komisją oraz sporządzanie odpowiedzi na zapytania, wnioski lub prośby prywatnych osób. Dwaj pozostali sekretarze byli odpowiedzialni za korespondencję z poszczególnymi departamentami; jednemu z nich przyporządkowano departamenty białostocki, płocki i warszawski, a drugiemu poznański, kaliski i bydgoski. Archiwiści mieli natomiast opiekować się powierzonymi im dokumentami. Pierwszy miał za zadanie odnalezienie wszystkich akt policyjnych, pochodzących z okresu Rzeczypospolitej, przejrzenie i uporządkowanie ich. Drugi był zobowiązany zająć się dokumentami wytworzonymi w okresie zaboru pruskiego⁹. Kasjer był odpowiedzialny za planowanie budżetu kancelarii, a ponadto do jego obowiązków należało kontrolowanie sposobu pozyskiwania dochodów przez regenta jak i wydatkowania funduszy miejskich. Protokolista wydawał wszystkie *expedycje*¹⁰ zgodnie z numerami w dzienniku na to przeznaczonym. *Kanallarzyści* mieli przygotowywać ostateczną wersję dokumentów *endendowanych*¹¹ przez sekretarzy.

Zaproponowany wtedy skład okazał się niewystarczający stąd podjęto, 24 stycznia tego samego roku nowy dekret rozszerzający *etat* resortu¹². Kolejna dekret organizująca kancelarię Ministerstwa Policji, nosiła tytuł *Etat osób kancelarię dyrektora Policji składających z wyszczególnieniem ich obowiązków*¹³. Jej twórcą był Dyrektor Policji – A.

czego na przykładzie administracji Księstwa Warszawskiego, „Archeion” 90, 1992, s. 7

⁷ M. Krzymkowski, dz.cyt., s. 134; W. Rostocki, dz.cyt., s. 16.

⁸ Urzędnicy zajmujący się sporządzaniem pism zaprojektowanych przez sekretarzy, kopii dokumentów, które były „pożyczane” przez inne organa państwowe oraz innych prac kancelaryjnych.

⁹ Jednocześnie dyrektor oświadczył, że nie będą stanowić oni obciążenia finansowego, aż do połowy marca, ponieważ zostali oni opłaceni przez rząd pruski.

¹⁰ Tj. wysłana korespondencja.

¹¹ Tzn. wykończonych, przygotowanych pod względem treści do wysłania.

¹² AGAD, K. Rz., sygn. 57, s. 4 – 7; AGAD, K. Rz., sygn. 58, s. 20 – 21.

¹³ AGAD, K. Rz., sygn. 58, s. 20 – 21.

Potocki. Określała ona obowiązki pracowników zatrudnionych na poszczególnych stanowiskach. Zgodnie z jej treścią powstał urząd Sekretarza Generalnego, który był kierownikiem całej kancelarii w resorcie. Do jego obowiązków należało kierowanie jej pracami oraz prowadzenie dziennika *protokołu czynności*. Dodatkowo dbał o właściwy obieg korespondencji z władzami Francji. Archiwista był odpowiedzialny za prowadzenie archiwum, w którego zasobach znajdowała się dokumentacja staropolska i wytworzona przez urzędników pruskich. Miał on ponadto służyć pomocą Komisji Rządzącej i każdemu dyrektorowi. Jednocześnie nowo powstały urząd prokuratora przy Trybunale Głównym miał otoczyć pieczęią sprawy policyjne aż do rozstrzygnięcia ich przez sędziów. Do jego powinności należało również gromadzenie raportów od prokuratorów pracujących przy sądach apelacyjnych. Kontroler miał nadzorować kasę i registraturę wszystkich funduszków miejskich i szpitalnych. Jako kolejne zostały wyliczone inne obowiązki urzędników. Sekretarz winien numerować wszystkie rezolucje i żądania, następnie oddać je do dziennika. W myśl rezolucji zawartych w poprzedniej ustawie miał też obowiązek prowadzić korespondencję z Komisją Rządową i Dyrektorami Krajowymi w *interesach partykularnych*. Ponadto sekretarz miał utrzymywać korespondencję z policją Warszawy i szpitalami oraz pisać wszelkie obwieszczenia. Jednocześnie zobowiązano go do prowadzenia oddzielnej korespondencji z Izbami Administracyjnymi. Kancelaria składała się ponadto z sześciu stanowisk Intendentów Departamentowych, których zadaniem była kontrola sposobu realizacji rozkazów i rozporządzeń Dyrektora Policji. Mieli oni również pilnować spraw policyjnych w sądach apelacyjnych. Intendent Szpitalny winien doglądać szpitali warszawskich. Przewidziano także stanowisko tłumacza, protokolisty oraz jednego kanallarzysty dla Sekretarza Generalnego, kontrolera i Prokuratora Generalnego, a także od trzech do sześciu sekretarzy. Przewidziano także zatrudnienie jednego odźwiernego i dwóch woźnych¹⁴.

Rada Stanu ostatecznie pod koniec istnienia Ks. Warszawskiego ukształtowała swoją kancelarię a tym samym wniosła duży wkład w poprawne funkcjonowanie rządu w Królestwie Polskim¹⁵. Jej organizacja w okresie konstytucyjnym przeżywała pewne zmiany. Rozpoczęły się one, jak zaznacza się w literaturze, dopiero w 1810 r. dekretem regulującym organizację kancelarii Rady Stanu¹⁶. Przewidywał on głównie zasady powoływania pracowników. W późniejszym okresie pojawiały się różne akty prawne, które uszczegóławiały zasady funkcjonowania ministerstw czy urzędów.

Sekretariat Generalny najważniejsza komórka odpowiedzialna za opracowanie i zarządzanie dokumentacją funkcjonował w dużych instytucjach czasów Księstwa Warszawskiego. Najczęściej posiadał on złożoną konstrukcję zorganizowaną w biura. W literaturze wyjaśnia się pojęcie istoty organizacji i funkcjonowania tej instytucji¹⁷. Najważniejszym urzędnikiem kancelarii był Sekretarz Generalny, którego podstawowym zadaniem było prowadzenie protokołu posiedzeń urzędu kolegiального oraz prowadzenie protokołu tajnej korespondencji. Jednocześnie nadzorował prace w Sekretariacie i tym samym realizował kompetencje kierownictwa wyższego rządu¹⁸. Ważnym aspek-

¹⁴ AGAD, K. Rz., sygn. 58, *Akta K. Rz. co do Dyrektora Policji*, s. 20 – 21.

¹⁵ Porównaj: W. Rostocki, dz.cyt., s. 7-42; M. Krzymkowski, dz.cyt., s. 133-154.

¹⁶ M. Krzymkowski, dz.cyt., s. 134-135.

¹⁷ W. Rostocki, dz.cyt., s. 16; M. Krzymkowski, dz.cyt., s. 135-148; A. Górak, W. Kwiatkowska, dz.cyt., s. 529-559; Z. Chmielewski, dz.cyt., s. 7-27.

¹⁸ W. Sobociński, *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego jako Sąd Kasacyjny (zarys ustrojowy)*, „Archeion”

tem jego pracy stał się wpływ na obieg dokumentacji. Drugim ważnym pracownikiem kancelarii był regent. Odpowiadał osobiście za funkcjonowanie całej kancelarii, stąd posiadał on atrybuty kierownictwa niższego rzędu. Do ważniejszych czynności należało sprawdzanie obecności pracowników, nadzorowanie ich pracy, zapewnienie materialnych potrzeb kancelarii i funkcjonowanie biblioteki. Tym samym przydzielono mu prawo zarządzania finansami kancelarii. W ramach jej struktury funkcjonowali sekretarz ogólny, który pełnił rolę pomocnika regenta oraz pracownicy merytoryczni tacy jak sekretarze, kanceliści, aplikanci, czy dietariusze¹⁹.

Zjawisko powstawania dokumentu było zatem związane z organizacją instytucji. Samo jego powstanie wiązane pozostaje z obiegiem pisma, czyli odpowiedzią na pytanie o okoliczności powstania i zarządzania dokumentacją. Samo zjawisko pozostaje w literaturze powiązane z problemami prawa, urzędowej korespondencji, czy badań nad praktyką. Jak słusznie podaje Rostworowski takie działania pozwolą na przybliżenie obrazu powstawania i zarządzania dokumentacją na każdym stadium załatwiania sprawy²⁰. Instytucja państwowa w Ks. Warszawskim posiadała własną formę tworzenia dokumentu czy sprawy. Zarówno w ramach pracy Komisji Rządzącej jak i Rady Stanu przewidywano że akta sprawy rozpoczynały się w wyniku otrzymania pisma z zewnątrz lub w wyniku inicjatywy członków rządu. Osobnymi czynnościami stało się przyjmowanie i otwieranie pisma, powstanie prezenty, czyli adnotacja dotycząca daty wpływu i numeru z dziennika wpływów наносzone na pismo, rejestracja w dzienniku ogólnym, dołączenie priorów a na końcu analiza akt sprawy.

Zmiany w dokumentacji w Księstwie Warszawskim – Komisja Rządząca

Akta Komisji Rządzącej podzielono na dwie serie zawierające księgi kancelaryjne oraz akta spraw. Te z kolei podzielono na resorty, a także dołączono do nich akta wydziału organizacyjno-administracyjnego, korespondencję z: delegatami Komisji wysłanymi do Dreżna, gen. Józefem Zajączkiem przebywającym w Płocku, francuskim sekretarzem stanu Marettem, marszałkami Francji Joachimem Muratem i Ludwikiem Mikołajem Davoutem, gen. Janem Henrykiem Dąbrowskim, a także raporty wojskowe.

W ramach pierwszej serii znalazły się protokoły, dzienniki podań, czy korespondencja. Należący do pierwszej grupy *Zbiór wyroków, uchwał, zaleceń i wszelkich rezolucji Komisji Rządzącej znajdujących się w protokole co do Dyrektora Sprawiedliwości 1807 r. w Warszawie* stanowi typowy przykład protokołów prowadzonych przez Komisję Rządzącą. Jej pisma powstały w pierwszym kwartale 1807 r. Sporządzona w języku polskim w formie książki. Zawiera 336 stron. *Zbiór wyroków...* pisma włączone do jednostki podzielono na Dyrektoriaty Sprawiedliwości, Skarbu, Wewnętrzny, Wojny i Policji. Każdy rozdział rozpoczyna spisem treści zatytułowanym *Zbiór wyroków uchwał zaleceń i wszelkich rezolucji Komisji Rządzącej znajdujących się w protokole* [tu podawano odpowiedni resort, którego dotyczyły dokumenty]. Spis treści składa się z trzech kolumn: *spis rezolucji*, nazwa miesiąca, numer strony.

77, 1984, s. 32; W. Rostocki, dz.cyt., s. 26-27; M. Krzymkowski, dz.cyt., s. 136.

¹⁹ DPKW, t II, nr 22, s. 420.

²⁰ W. Rostworowski, dz.cyt., s. 42.

Protokół stanowił zbiór spisanych *rezolucji, uchwał, czy zaleceń* spisanych jedne po drugich w ramach tego samego dokumentu. Podzielono go jedynie chronologicznie na miesiące. Całość otwierał obszerny nagłówek: *Protokół Komisji Rządzącej od ustanowienia tejże wyrokiem najjaśniejszego Cesarza Francuzów i Króla Włoskiego Napoleona Wielkiego dnia 14 stycznia 1807 roku w Warszawie obejmujący wyroki, uchwały, zalecenia i wszelkie rezolucje Komisji Rządzącej zawarte w jej aktach co do Dyrektora Policji*²¹. Stanowił on zatem informację kto był autorem, adresatem, na jakiej podstawie prawnej działał autor. Szczególną informacją zawartą w nagłówku są nazwy działań, a tym samym nazw wpisów zawartych w protokołach. Pierwszym zapisanym działaniem był *Uniwersał* wydany 18 stycznia 1807 r. informujący o powołaniu Komisji Rządzącej, pięciu *Dyrektorów*. Jednocześnie podano że oryginał uniwersału dodano do akt Dyrektora Wewnętrznego. Informacja nie została potwierdzona osobnym podpisem, czy pieczęcią.

Drugą serię akt spraw zorganizowano w sekcje. Dokumentacja w nich zgromadzona odzwierciedla działalność każdej Dyrekcji lub działalność rządu. Dyrekcja Policji w swoim zasobie zawiera sprawy rekwizycji, cenzury, kontroli kupców, przygotowywania uroczystości związanych z wkroczeniem wojska francuskiego i przybyciem Napoleona, wyborów do magistratów miast, szpitalnictwa, paszportów, kontroli ludności, więziennictwa, Towarzystwa Ogniowego, cen, miar i wag²². Jednostki archiwalne stworzone w ramach pracy z Dyrektorem Policji zatytułowano *Akta Komisji Rządzącej co do Dyrektora Policji* (sygn. 57-64), *Akta Dyrektorium Generalnego zastępującego Komisję Rządzącą pod bytność jej w Dreźnie co do Dyrektora Policji* (sygn. 65) oraz *Akta Komisji Rządzącej co do Administratora Generalnego Poczty* (sygn. 66).

Typową dla zespołu jednostką archiwalną były *Akta Komisji Rządzącej co do Dyrektora Policji Styczeń 1807 roku*. Napisano ją w języku polskim, zawiera 46 stron. Jej formą zewnętrzną jest poszyt. Jednostka zawiera dokumentację wielu spraw związanych z organizowaniem władzy policyjnej w państwie, rozwiązywaniem sporów i skarg dotyczących m.in. cen podstawowych produktów spożywczych czy łamania prawa przez urzędników państwowych. Tej ostatniej kwestii poświęcony zostało pismo Prezesa Izby Wojennej i Administracji Publicznej Departamentu Warszawskiego Kochanowskiego. Niejaki Żyd Ettinger został aresztowany pod zarzutem łamania praw związanych z ceną chleba oraz niestosowaniem się do *porządku ogniowego*. Izba nakazała aby *Prezydent Policji Miejskiej* przedstawił pismo w tej sprawie. Ten jednak odmówił. Autor pisma prosi Aleksandra Potockiego o pomoc w tej kwestii i zdyscyplinowanie funkcjonariusza policji. Dokument, jak wynika z adnotacji, jest kopią. Posiada nagłówek o treści *Działo się w Warszawie na sesji w Pałacu Rządowym dnia 23 stycznia 1807 w imieniu Komisji Rządzącej Izba Wojenna i Administracji Publicznej Departamentu Warszawskiego*. Pismo podpisał *Kochanowski Prezes* natomiast kopię sporządził sekretarz Leszczyński, a zgodność z oryginałem potwierdził sekretarz Zabłocki²³.

W serii drugiej znalazły się także dokumentacja zapisana w formie tabelarycznej. Jednym z istotniejszych problemów jakim zajęła się Komisja Rządząca był problem uregulowania cen żywności. Zadanie to znalazło się w kręgu zainteresowania aż

²¹ AGAD, Komisja Rządząca, seria I, sygn. 4, s. 286.

²² Patrz: <http://agad.gov.pl/pomoce/KRz174.xml>

²³ AGAD, Komisja Rządząca, seria II, sygn. 57, s. 17.

trzech Dyrekcji: Policji, Spraw Wewnętrznych i Skarbowej. Główny ciężar rozwikłania problemu spekulacji cen żywnością spadł na Aleksandra Potockiego, który parokrotnie organizował spotkania z mistrzami cechowymi. Wspólnie wynegocjowano jednolite *taxy* na podstawowe produkty spożywcze takie jak chleb, piwo i mięso²⁴.

Rezultaty działań A. Potockiego zostały przedstawione w formie tabelarycznej. Dokumentację dotyczącą piwa poprzedzono stroną tytułową: *Taxa piwa dla miasta Warszawy i Pragi która dnia 12go stycznia 1807 roku wykalkulowaną została przez Kalkulatorię*. Tabelę zatytułowano *Waru piwa zawierającego 30 beczek każda trzymająca 26 garcy*. Zapisano ją na dwóch stronach tak by stanowiła jedną całość. Lewą część zatytułowano *wychód*. Składała się ona z trzech kolumn zatytułowanych *potrzeby*, *rachując na korzec jęczmienia dwie beczek piwa*, *rachując na dwa korce piwa jęczmienia trzy beczek piwa nazwanego marcowym*. W pierwszej zapisano punktach co należy do kosztów produkcji. W drugiej i trzeciej zapisano ilości poszczególnych surowców. Po prawej stronie znalazły się dwie kolumny *Z pierwszego waru po dwie beczek piwa z jednego korca jęczmienia oraz z drugiego waru po trzech beczek piwa z dwóch korcy jęczmienia przezwanego piwem marcowym*. Przedstawiono w nich całkowity koszt produkcji piwa oraz jego maksymalne ceny.

Zmiany w dokumentacji w Księstwie Warszawskim – okres konstytucyjny

Jednostki archiwalne zawierające akta prawne stanowią szczególnie interesujące źródło informacji na temat tworzenia dokumentów w okresie konstytucyjnym. Stanowią one istotną część zespołu Rada Stanu i Rada Ministrów. W pierwszej serii za najważniejsze należy uznać odpisy dekretów wydanych przez Monarchę. Pomocą kancelaryjną czy archiwalną jest *Sumariusz dekretów Króla Saskiego, Księcia Warszawskiego od 1 grudnia 1807 do kwietnia 1813*²⁵. Zachowano go w formie oprawionej księgi, która zawiera 155 stron. Na odwrocie strony tytułowej znajduje się zapis *przejrzano przy zbiorze praw 5/7 1839 r*. Całą księgę zredagowano w formie tabelarycznej, Jednocześnie każdą stronę podzielono na kolumny informujące o numerze porządkowym, dacie wydania i nadeśłania aktu prawnego, miejscu wydania, treści dokumentu. Natomiast stronę zamykała kolumna poświęcona adnotacjom. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na zmiany jakie zaszły w trakcie funkcjonowania Rady Stanu i Rady Ministrów. Zasadniczo zmieniły się wielkości kolumn. W 1807 r. wszystkie nazwy pisano poziomo a ich wielkość nie była adekwatna do potrzeb. Natomiast wraz z upływem czasu zwężono większość kolumn a ich nazwy wpisywano po ukosem lub poziomo w wielu linijkach. *Treść Dekretu* jako jedyna została powiększona. Zabieg ten ułatwił pracę oraz pozwolił na wpisywanie większej ilości informacji.

Innym typem dokumentu w pierwszej serii omawianego zespołu są wspomniane akty prawne. Do nich należy zaliczyć *Dekreta J.K. Mości w rozmaitych przedmiotach administracyjnych*²⁶. Cytowana jednostka odnosi się do lat 1807-1808, napisano ją w dwóch językach po polsku i francusku. Zachowano ją w formie księgi, która zawiera 333 strony. Na odwrocie karty zewnętrznej zamieszczono adnotację *przejrzano do zbioru praw dnia 29/5 1839*. Wpis opatrzone parawką. Całą księgą to zbiór wypisów z *Protokołu Sekretariatu Stanu*. Najczęściej dokumenty napisano w jednej kolumnie. Wyjątek sta-

²⁴ Tamże, sygn. 57, s. 14, 28 – 30, 39.

²⁵ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 41.

²⁶ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 32.

nowią dekrety skierowane m.in. do francuskich władz. Przykładem takiego pisma był dekret z 30 października 1807 r. dotyczący donatariuszy – Francuzów, którzy otrzymali prawa do czerpania zysków z majątków w Księstwie Warszawskim. Ten akt prawny napisano w dwóch kolumnach. W lewej pisać po polsku w prawej po francusku. Treść zredagowano w artykułach. Zgodność każdego wypisu potwierdzano adnotacją *zgodno z oryginałem* oraz podpisem. W tym wypadku uczyniono tak dwa razy. Wersję polską potwierdził Ignacy Sobolewski, a francuską Stanisław Breza²⁷.

Innym ciekawym aktem prawnym był dekret z 19 grudnia 1807 r. o przeznaczeniu dwustu tysięcy złotych na budowę twierdzy w Modlinie, Serocku, Pradze, Toruniu. Realizację nadanego prawa polecono Ministrowi Spraw Wewnętrznych Janowi Pawłowi Łuszczewskiemu. Pismo rozpoczyna nagłówek złożony z informacji o rodzaju pisma, autorze, miejscu powstania. Akt prawny składał się z dwóch artykułów. Rangę *ustawy* miał potwierdzić słowa *podpisano Fryderyk August przez Króla Minister Sekretarz Stanu Stanisław Breza*. Autentyczność dodatkowo potwierdzono pieczęcią państwa²⁸.

Nie zawsze jednak dekrety wydane przez monarchę były zbudowane z jednostek systematyzacyjnych (podział na artykuły). Wydany 1 grudnia 1807 roku dekret dotyczący przekazania pieniędzy z budżetu państwa na wzmocnienie mostu w Warszawie zawierał podobny jak poprzednie akty nagłówek, jednak struktura tekstu była jednolita. Stwierdzono że przekazane 135 739 złotych okazało się nie wystarczające. W konsekwencji polecono Ministrowi Skarbu Tadeuszowi Dembowskiemu przekazanie na ten cel szesnastu tysięcy złotych Ministrowi Spraw Wewnętrznych Janowi Pawłowi Łuszczewskiemu²⁹.

Protokoły Rady Stanu to drugi obok aktów prawnych typ dokumentów włączony do pierwszej serii zespołu Komisja Rządząca. Źródła te posiadały zupełnie inną budowę. Na górze strony znajdował rok obrad, poniżej tytuł dokumentu *Sesja Rady Stanu nr...* W następnej linijce z prawej strony znajdował się dzień i miesiąc w którym odbyła się sesja. Poniżej lista obecnych Prezes Rady Stanu, Ministrowie oraz Rady Stanu. Powyższe elementy były stałą cechą występującą w protokołach. Ich główną część stanowiło sprawozdanie z obrad rządu potwierdzone podpisem Prezesa.

Protokół sesjów Rady Stanu od 3 stycznia do 31 maja 1809 r. od nr 246 do nr 357 to jeden z wielu przykładów dokumentacji tego rodzaju. Napisany w polskim języku. Forma zewnętrzna to księga. Zawiera 195 stron. Jednostka archiwalna rozpoczyna się protokołem z 3 stycznia 1809 r. Odbyła się wtedy sesja Rady Stanu nr 246. Obecni byli ówczesny Prezes L. Gutakowski, Ministrowie F. Łubieński, A. Potocki, J. Łuszczewski, T. Dembowski oraz S. Breza, a także Rady Stanu A. Linowski, M. Kochanowski, I. Sobolewski, J. Węgliński, J. P. Woronicz, W. Rzętkowski. Spotkanie poświęcono sumom bajorńskim, zagadnieniu biednych, pensji i etatów dla osób wytyczających granice z Prusami³⁰.

Natomiast seria druga nazywana akta spraw posiada skomplikowaną budowę. Podzielono ją na dziesięć sekcji, które zawierają dokumenty organizacyjne i jurysdykcyjne, akta związane z poszczególnymi resortami, spraw zagranicznych, Główną Izbą Obrachunkową oraz sum bajorńskich.

²⁷ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 32, s. 1-3.

²⁸ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 32, s. 4.

²⁹ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 32, s. 5.

³⁰ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria I, sygn. 85, s. 1-4.

Wydawanie zbiegłych kryminalistów z obcych krajów i wynagrodzenia za złapanych winowajców to przykład typowej z punktu widzenia budowy dokumentu jednostki archiwalnej. Powstała w latach 1808 i 1810-1811, napisana w języku polskim, a ostatecznie przyjęła formę poszytu. Jej objętość wynosi 6 stron. Składają się na nie pismo Aleksandra Potockiego w którym pyta Radę Stanu o podanie projektu w sprawie nagród za schwytanie przestępców. Należy je uznać za pismo powstałe w wyniku działania rządu, ponieważ jego autorem był Minister Policji czyli członek rządu. Dodatkowo świadczy o tym brak nagłówka oraz adnotacja *Ad acta Rady Ministrów*. Jednocześnie na samej górze zamieszczono informację *przejęto 11 stycznia 1808 r.*, czyli dokładnie tego samego dnia z którego pochodzi pismo. Jego oryginalność dodatkowo została potwierdzona podpisem. Interesująca najbardziej wydaje się adnotacja na dole strony *Zgodzono się aby Jaśnie Wielmożny Minister przedstawił ten interes Najjaśniejszemu Panu*. Jest to ślad przeprowadzonej dyskusji oraz podjętej decyzji w sprawie podjętej inicjatywy Potockiego. Poniżej całego dokumentu dopisano *Do akt Rady Ministrów*³¹. Ta typowa, pisana jak się wydaje w każdym dokumencie tego zespołu, adnotacja stanowi swego rodzaju informację o organie jaki podjął tę decyzję. Zebranie i statystyczne przesłедzenie tego typu informacji pozwoliłoby na dokładne określenie skali wpływów Rady Stanu i Rady Ministrów.

Kolejnym dokumentem jest pismo Ministra Policji w sprawie zjawiska pospolitych przestępstw. Informuje Radę o nasilających się napadach na domy oraz na podróźnych jednocześnie podając rozwiązanie. Pruskie władze wprowadziły dobrowolny podatek kominowy. Był on przeznaczony jedynie na utrzymanie zatrzymanych na czas umieszczenia ich w więzieniu. Działania rządu i administracji miały rozpocząć się od wskazania miejsc przetrzymywania złapanych przestępców. Następnie zebrany podatek miał służyć podobnie jak w Prusach do opłacenia podstawowych potrzeb więźniów oraz opłacenia współpracowników policji. Pismo datowano na 19 stycznia 1808 r. tego samego dnia zostało przyjęte na do akt Rady Stanu o czym informuje odpowiedzialna adnotacja. Podobnie jak w poprzednim dokumencie informacja o adresacie znalazła się na dole ostatniej stronie pisma³².

Trzecim pismem w omawianej jednostce była decyzja o przekazaniu Franciszka Kamińskiego do Królestwa Prus. Miał się dopuścić wielu przestępstw oraz zbiec do Księstwa Warszawskiego. Odpowiedzialnym wydalenia za granice i przekazania właściwym władzom został Minister Wojny. Pismo jest wypisem z protokołu, jednak posiada nagłówek wraz z datą (28 marca 1810 r.). Autentyczność kopii potwierdzały podpis Fryderyka Augusta, złożony z upowaźnienia przez Stanisława Brezę. Jednocześnie Minister ten tak samo jak w poprzednich dokumentach potwierdził zgodność z oryginałem. Na podstawie adnotacji znajdującej się w górnej części dokumentu wiadomo że pismo włączono do akt 31 maja 1810 r. Całość składała się tym razem jednej strony. Na jej dole znajduje się adnotacja, która jest śladem podjętych przez Radę Ministrów działań. Przyjęła ona polecenia Księcia oraz zdecydowała przekazać Ministrowi Wojny drugą kopie pisma³³.

Ostatnim dokumentem zamieszczonym w jednostce został dekret w sprawie przekazywania przestępców zbiegłych do Ks. Warszawskiego. Ten dokument złożony

³¹ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria II, sygn. 300, s. 1.

³² AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria II, sygn. 300, s. 2-3.

³³ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria II, sygn. 300, s. 4.

z 5 artykułów przekazuje uprawnienia sądom kryminalnym do *indagowania* i podejmowania w tym sprawach. Na podstawie artykułu 2 i 3 Minister Sprawiedliwości miał udzielić na wniosek sądu *zalecenia*. Podobnie jak w poprzednich pismach z upoważnienia dekret podpisał Stanisław Breza. On też potwierdził zgodność z oryginałem³⁴.

Zmiany w dokumentacji w Księstwie Warszawskim – Rada Najwyższa Tymczasowa

Dokumentacja trzeciej formy rządów Rady Najwyższej Tymczasowej w Ks. Warszawskim podobnie do reszty podzielono na dwie serie protokoły korespondencji i uchwał oraz akta spraw. W pierwszej znalazło się 26 jednostek, które zawierają protokoły posiedzeń Rady. Druga seria zawiera 13 jednostek zawierających informacje o funkcjonowaniu administracji, policji i wymiaru sprawiedliwości. Napisano je w czterech językach polsku, rosyjsku, niemiecku i francusku.

Do serii pierwszej zaliczono jednostkę o sygnaturze 147 zatytułowaną *Rada Najwyższa Tymczasowa*. Zebrane w niej dokumenty powstały pomiędzy 7 a 29 maja 1813 roku. Posługiwano się językiem francuskim, polskim i rosyjskim. Źródło zachowało się w formie księgi i posiada 263 strony. Znajdują się w niej także protokoły korespondencji Rady, zawierające sprawy nadesłane z Ministerstw, od przedstawicieli władzy regionalnej, Dyrekcji Generalnej Poczty, *Komisji Nadzwyczajnej Potrzeb Wojskowych*, a także osób prywatnych. Dokumentacja ta została wytworzona na znacznie gorszym poziomie. Wszystkiego pisma napisano w formie minuty. W odróżnieniu od poprzedników wydaje się zlepkim kopii pism różnych resortów. Tym samym nie można powiedzieć o niezależnym wytwarzaniu dokumentacji przez rząd, ale raczej o redagowaniu jej przez poszczególnych ministrów. Brakuje odpowiedniego nagłówka, który ograniczono do informacji o podmiocie którego dotyczy sprawa oraz daty. Ograniczono się do stwierdzeń typu z *Dyrekcji Ministerstw Spraw Wewnętrznych*, czy do *Dyrekcji Spraw Wewnętrznych*. Brakuje zatem zaznaczenia że pisma powstały w wyniku obrad rządu. Mimo to informacje skierowane do administracji lub osób prywatnych informują że autorem była Rada. Pismo z 7 maja 1813 roku stanowi typowy przykład analizowanej korespondencji. Umieszczone w niej zostały trzy wpisy od Ministra Spraw Wewnętrznych i Rady. Dotyczyły one kradzieży pieniędzy z kasy byłego Ministra Spraw Wewnętrznych i podjętych działań mających na celu ujęcia sprawców oraz odzyskania funduszy³⁵.

W serii drugiej akta spraw znalazła się jednostka o sygnaturze 011 nie posiadająca tytułu. Ta sześć stronowa jednostka archiwalna zawiera sprawę krakowskiego kupca Mojżesza Gletnera o wydanie mu paszportu pozwalającego mu wyjechać do Wrocławia. Składa się ona z trzech pism. Listu kupca w sprawie paszportu, pismo zaświadczone o braku przeciw wskazań do wydania dokumentu oraz pismo z biura prefekta do Rady. W ostatnim Prefekt departamentu krakowskiego przedstawił sprawę prosząc w imieniu kupca o wydanie paszportu. List rozpoczyna się nagłówkiem zawierającym nazwę autora i informację do kogo został skierowany. Na samej górze zamieszczono miejsce i datę sporządzenia pisma. Kartkę podzielono na dwie kolumny, lewą pozostawiając pustą, a w prawej znalazła się cała treść listu. Autentyczność potwierdził pod-

³⁴ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów, seria II, sygn. 300, s. 5-6; *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego*, oprac. W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, t. 3, 1811-1812, Warszawa 1967, s. 152-153.

³⁵ AGAD, Rada Najwyższa Tymczasowa, seria I, sygn. 147, s. 1-3.

pisem Stanisław Wodzicki. Na szczególną uwagę zasługują adnotacje naniesione przez urzędników Rady. Na górze strony znalazły się numer z pisma z dziennika głównego (9098) oraz napisana po rosyjsku informacja o dacie przyjęcia. W lewej kolumnie umieszczono streszczenie treści artykułu, a poniżej w języku rosyjskim odpowiedź na pismo.

Podsumowanie

Istniejące w Księstwie Warszawskim trzy formy rządów wytworzyły własne niezależne, ale oparte na podobnych zasadach formy kancelaryjne i systemy dokumentacji. Komisję Rządzącą zorganizowano w znacznym stopniu na wzór francuski. W konsekwencji powstał trudniejszy do opracowania i pracy urzędowej zbiór pism, który organizowano najpierw w ramach ministerstw a potem spraw. Trudnej zatem było znaleźć pełen zestaw informacji na konkretny temat. Mogły one bowiem znajdować się w różnych miejscach. Przykładem na to może być sprawa tworzenia kancelarii Dyrekcji Policji, gdzie swoją opinię wydał Dyrektor Spraw Wewnętrznych. W przedstawionej wyżej jednostce (sygn. 57) brak tego dokumentu. Także przesłедzenie obrad Komisji Rządzącej z podobnych powodów przysparza nieco kłopotów.

Okres konstytucyjnych rządów okazał najbardziej efektywnym z pośród omawianych form kancelarii. Dokumentacja podzielona na dwie serie księgi kancelaryjne i akta spraw zorganizowana pod kątem treści. W odróżnieniu od Komisji Rządzącej Protokoły zebrano razem w ramach jednego spotkania. W aktach spraw znajdują się wszystkie pisma jakie powstały w ramach konkretnej sprawy. Dodatkowo zasób ten został wzbogacony bogatą pomocą kancelaryjną. Same pisma mają często bogatą formę, posiadają wiele adnotacji i różnych form potwierdzających oryginalność.

Akta Rady Najwyższej Tymczasowej sporządzano w podobny sposób jak czasach Rady Ministrów i Rady Stanu. Dokumenty zawierają nagłówki, daty powstania, numery pism oraz inne adnotacje spotykane wcześniej. Nie oznacza to jednak braku różnic. Sporządzanie pisma w wąskiej kolumnie umieszczonej z prawej strony, autor lewą pozostawiał pustą na adnotacje adresata. Różnice w nagłówkach, brak potwierdzeń z oryginałem, czy częsty brak pieczęci sprawił że kancelaria Rady Najwyższej Tymczasowej posiadała osobny niezależny rodzaj kancelarii i systemu dokumentacji.

W tak krótkim okresie istnienia państwa można, jak wskazuje analiza powyżej, zaobserwować pewne znaczące zmiany. W okresach przejściowych, czyli w okresie funkcjonowania Komisji Rządzącej (1807 r.) i Rady Najwyższej Tymczasowej (1813-1815) sposób powstawania, forma i treść dokumentacji okazała się w znacznie większym stopniu prymitywniejsza. W znacznym stopniu spłyceciu uległy procedury tworzenia dokumentu. Świadczy o tym sama forma, w której treść zamieszczano w jednej kolumnie, jednocześnie przewidując w wolnym miejscu możliwość naniesienia poprawek, czy udzielenia odpowiedzi. Natomiast owoc prac kancelarii Rady Stanu i Rady Ministrów to zdecydowanie dojrzała forma wytwarzania dokumentów w omawianym okresie. Świadczy o tym wspomniany wyżej podział pism na sprawy, a nie przydzielanie do każdego resortu. W większym stopniu widać lepszą jakość w momencie zetknięcia się z poszczególnymi pismami. Zarówno oryginały jak i minuty sporządzono w sposób nienaganny. Wsparto jednocześnie poświadczeniami i pieczęciami. Każdą oficjalną odpowiedź sporządzano w osobnym dokumencie. Należy zatem uznać że dokumentacja powstała w latach 1807 – 1815 podlegała podobnym

zasadom tworzenia i zarządzania. Jednak w okresach przejściowych, ze względu na pośpiech czy brak odpowiedniej kadry funkcjonowanie kancelarii stało na znacznie niższym poziomie.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła:

AGAD: Komisja Rządząca, Rada Stanu i Rada Ministrów, Rada Stanu, Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego, Kancelaria Własna J.C. Mości do Spraw Królestwa Polskiego (Sztatssiekrietariat Carstwa Polskiego, Sobstwiennaja Kancelarija po Diełam Carstwa Polskiego)

Handelsman Marceli, *Organizacja administracji Komisji Rządzącej r. 1807. Wybór tekstów*, Warszawa 1917

Materyały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807. T. 1, Dziennik czynności Komisji Rządzącej, wyd. Michał Rostworowski, Kraków 1918

Mościcki H., *Dzieje porozbiorowe Polski w aktach, t. I, Od rozbiorów co Księstwa Warszawskiego 1772-1807 r.*, Warszawa b.r.w.

Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego, t. 1, 1808 – 1808, oprac. W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, Warszawa 1964

Literatura:

Ajnenkiel A., *Konstytucja Polski w rozwoju dziejowym 1791-1997*, Warszawa 2001.

Chmielewski Z., *Pozakancelaryjne uwarunkowania procesu aktotwórczego na przykładzie administracji Księstwa Warszawskiego*, „Archeion” 90, 1992, s. 7-27.

Ciesielska K., *Ustrój i organizacja władz i kancelarii miasta Torunia w latach 1793-1919*, Warszawa 1972.

Goclon J., *„Polska na królu pruskim zdobyta”: ustrój, administracja i sądownictwo doby Komisji Rządzącej w 1807 roku*, Wrocław 1999.

Górak A., Kwiatkowska W., *Dawne formy dyplomatyczne w kancelariach na ziemiach polskich XIX wieku*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, pod red. Tomasza Jurka, Warszawa 2015, s. 529-559.

Górak A., *Geneza rosyjskiego systemu kancelaryjnego akt spraw*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 1, 2004, s. 115-138.

Kallas M., *Historia ustroju Polski X-XX*, Warszawa 1999.

Kallas M., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, „Studia Iuridica” 1970 t. IX, z. 3

Kallas Marian, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975

Krzymkowski M., *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2011

Konarski K., *Zespół akt Sekretariatu Stanu Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego oraz Kancelarii J.C. Mości do spraw Królestwa Polskiego 1807-1876*, „Archeion” 44, 1966, s. 127-144.

Mencel T., *Feliks Łubniewski Minister Sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)*, Warszawa 1952.

Przelaskowski R., *Akta Senatu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” 2, 1927, s. 209-214.

Przygodzki J., *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Wrocław 2002.

Rostocki W., *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji państwowej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867)*, Wrocław 1964.

Rostocki W., *Organizacja kancelarii urzędów administracji państwowej jako czynnika aktotwórczego*

za Księstwa Warszawskiego, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. Adam Stebelski, Warszawa 1958, s. 317-349.

Rostocki W., *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracyjnych państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” 29, 1958, s.251 – 266.

Rostworowski M., *Rada Ministrów i Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*, Kraków 1911.

Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964.

